

Joanna Karczewska
Uniwersytet Zielonogórski

NIEZNANY XVII-WIECZNY DOKUMENT DO DZIEJÓW BABIMOJSKICH KOŚCIOŁÓW

O przeszłości kościoła i parafii w Babimoście w okresie przedrozbiorowym zachowało się niezbyt wiele wiadomości. Tym bardziej więc cieszy odkrycie nieznanego dotąd dokumentu pergaminowego z 1646 roku, który został przekazany przez prywatnego kolekcjonera do Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze. Dokument ten rzuca pewne światło na chronologię, uposażenie, a przede wszystkim na liczbę kościołów funkcjonujących w XVII wieku i wcześniej w Babimostu.

Na pierwszy źródłowy ślad dotyczący kościoła parafialnego w Babimostu natrafiamy w dokumencie wystawionym w Podmoklach 23 października 1334 roku, na mocy którego Mikosz Bodzanta z Kębłowa nadał wieś Kręsko, wraz z prawem patronatu kościoła, Benczowi z Nobliżyc. Jednym ze świadków, którego imię pojawia się w tym dokumencie był Mikołaj pleban z Babimostu¹. Jednak historia babimojskiego kościoła parafialnego była wcześniejsza. Leżący na zachodnich krańcach Wielkopolski Babimost był jednym z wczesnośredniowiecznych grodów chroniących Polskę od zachodu, a także ośrodkiem opola. Babimost, jak pisał Józef Nowacki, jako ważny ośrodek, posiadał kościół parafialny już wcześniej – w XIII wieku, a bardzo prawdopodobne, że już nawet w XII stuleciu. Nosił on jakoby wezwanie św. Katarzyny, o czym jednak informują dopiero nowożytnie wizytacje². W innym miejscu swego opracowania Nowacki wyraził przypuszczenie, że w toku XI wieku powstały kolejne kościoły w grodach, wśród których wymienia także Babimost, ale przypisuje miejscowej świątyni wezwanie św. Wawrzyńca. Jest to raczej mało prawdopodobne, to wezwanie pojawiło się bowiem w XVIII wieku, gdy zbudowano nowy kościół, po pożarze dotychczasowego³.

Słuszne wydaje się przypuszczenie Nowackiego, że kościół pw. św. Katarzyny ma XIII-wieczną genezę i powstał w związku z lokacją miasta. Jednakże i ten kościół

¹ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (dalej: KDW), wyd. I. Zakrzewski, t. 1-2, Poznań 1878, t. 2, nr 1137.

² J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, Poznań 1964, s. 458.

³ I. Sajkowska, *Babimost*, [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, t. 1, Zielona Góra 1967, s. 134.

babimojski, noszący wezwanie św. Katarzyny, najpewniej nie był tym najstarszym. Wizytacje z 1603 roku wspominają bowiem o kościele istniejącym w Babimoście od bardzo dawna, a położonym na ówczesnym przedmieściu. Świątynia ta nosiła wezwanie Najświętszej Marii Panny⁴, a więc jedno z najdawniejszych.

W 1257 roku źródło nazywa Babimost wsią, a w dokumencie z 1329 roku określony jest już jako miasto⁵. Zatem kościół NMP mógł pełnić rolę kościoła grodowego, a po lokacji miasta, które powstało w pewnej odległości od dawnego grodu, funkcję kościoła parafialnego pełniła nowa świątynia nosząca wezwanie św. Katarzyny. Takie sytuacje były częste w okresie przeprowadzania lokacji miast. Analogii można dopatrzeć się w niezbyt odległym Międzyrzeczu. Badacze są zgodni co do tego, że przed 1232 rokiem (z tego roku pochodzi pierwsza wzmianka o plebanie w Międzyrzeczu), kościołem parafialnym dla Międzyrzecza mógł być kościół pw. św. Wojciecha w pobliskiej wsi Święty Wojciech⁶. Podobne przykłady można przytoczyć z terenu sąsiedniego Dolnego Śląska, chociażby Stary Żagań, który był pierwotnie osadą targową z późnoromańskim kościołem z XIII wieku. Natomiast miasto Żagań lokowane zostało w pewnym oddaleniu od niego. Zapewne z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku wsi Solniki koło Kożuchowa, w której znajduje się imponujących rozmiarów XIII-wieczny kościół, raczej zbyt duży dla niewielkiej wsi, ale już odpowiedni dla ważnej osady targowej, za którą uważa się Solniki. Miasto Kożuchów lokowane zostało jednak nie na jej miejscu, ale kilka kilometrów na północny-zachód i zbudowało na przełomie XIII i XIV wieku własną świątynię.

Rozplanowanie historycznego centrum Babimostu, tj. rynku z przyległościami i kościoła parafialnego, było uwarunkowane topografią terenu. Rynek ma wydłużony kształt, rozplanowanie jest regularne i najpewniej wytyczone jednorazowo, co wskazuje na jego XIII-wieczną genezę⁷. Kościół znajduje się na uboczu, w pewnym oddaleniu od ratusza. Pierwotny kościół parafialny prawdopodobnie był świątynią drewnianą, typową dla tego czasu na tym terytorium⁸. Pierwsze informacje dotyczące wyglądu kościoła parafialnego w Babimoście pochodzą dopiero z 1640 roku z opisu wizytacji biskupa Braneckiego, z której wynika, że był to budynek drewniany; nie wiadomo jednak, czy miał średniowieczną genezę, czy był to obiekt późniejszy,

⁴ J. Nowacki, *op. cit.*, s. 458.

⁵ KDW, t. 1, nr 347; t. 2, nr 1099.

⁶ T. Jurek, *Kościół średniowiecznego Międzyrzecza*, [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum et sacrum*, red. H. Kócka-Krenz, W. Łosiński, Poznań 1998; *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu* (dalej: SHGW), red. A. Gąsiorowski, cz. 3, s. 148; M. Tureczek, *Międzyrzecz od momentu lokacji miejskiej do przełomu czasów średniowiecznych i nowożytnych*, [w:] *Międzyrzecz – dzieje miasta*, red. M. Tureczek, W. Strzyżewski, Międzyrzecz 2009, s. 134-135.

⁷ I. Sajkowska, *op. cit.*, s. 130.

⁸ Zapewne zbliżony kształtem do drewnianego, średniowiecznego kościoła w Kosieczynie koło Zbąszynka.

zważywszy na częste pożary trawiące tego typu budowle⁹. Kościół pw. św. Katarzyny posiadał drewnianą kaplicę noszącą wezwanie św. Anny, a także murowaną zakrytą z kaplicą pw. Marii Panny, z 1629 roku.

Z zachowanej z 1510 roku księgi uposażenia diecezji poznańskiej wynika, że w owym czasie do parafii babimojskiej należały następujące wsie: Grójec Nowy i Stary Grójec, Podmokle Wielkie i Podmokle Małe oraz Nowa Wieś (Zbąska). Do plebana należał 1 łan ziemi¹⁰. Z pochodzącego z końca XVI wieku dopisku zanotowanego w księdze uposażenia wynika, że łąka położona przy gruncie plebańskim koło stawu, pod laskiem, w połowie stanowi własność plebana, w połowie zaś starosty.

Dokument, o którym mowa w tytule, dotyczy powiększenia uposażenia kościoła Najświętszej Marii Panny w Babimocie (Augmentum erectionis ecclesiae B.M.V. in Babimost) i został wystawiony w Poznaniu przez oficjała poznańskiego Jana Braneckiego 24 stycznia 1646 roku¹¹.

Przed oficjałem stawił się ksiądz Hiacynt Klimowicz, kapelan kościoła „ecclesiae”, czyli „oratorium” pw. NMP położonego poza miastem, na przedmieściu Babimostu. Świątynia w źródle jest określona jako kaplica, stanowiła jednak beneficjum, obsadzone przez kapelanów. Nadanie księdza Klimowicza miało między innymi na celu poprawienie warunków bytowych tych duchownych.

Być może to do kaplicy pw. NMP trzeba odnieść wzmiankę, którą cytuje Nowacki z akt konsystorskich z 1491 roku: „Andreas commendator cappelae in Babymost”¹². Gdyby chodziło o kościół parafialny, pojawiłoby się raczej określenie „ecclesia”, a nie „capella”. Duchowny Andrzej natomiast posiadał to beneficjum tymczasowo, stąd określenie „komendarz”. Identyfikację kościoła NMP na przedmieściu babimojskim z wczesnośredniowiecznym kościołem pod takim wezwaniem trochę komplikuje informacja o kościele pw. św. Jacka i Najświętszej Marii Panny z 1609 roku, położonym na przedmieściu Babimostu. Wizytacja Braneckiego zachowana z 1640 roku podaje jako jego wezwanie tytuł Zwiastowania NMP, kapelanem tamtejszym był, znany już, ksiądz Hiacynt Klimowicz. Kościół ten był erygowany w 1610 roku przez biskupa poznańskiego Andrzeja Opalińskiego¹³. Chodzi tu więc o kościół, którego dotyczy niżej publikowany dokument z 1646 roku. Świątynia ta została spalona w czasie „potopu szwedzkiego”, lecz już w 1660 roku w tym samym miejscu została zbudowana i poświęcona nowa, nosząca wezwanie Niepokalanego Poczęcia NMP

⁹ J. Łukasiewicz, *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych w dawnej diecezji poznańskiej*, t. 2, Poznań 1859, s. 384.

¹⁰ *Księga uposażenia diecezji poznańskiej*, wyd. J. Nowacki, Poznań 1950, s. 166; SHGW, cz. 1, s. 6-7.

¹¹ Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, Parafia rzymskokatolicka Babimost (Bomst), sygn. 501.

¹² J. Nowacki, *op. cit.*, s. 338.

¹³ J. Łukasiewicz, *op. cit.*, s. 386-387.

i św. Jacka, drewniana i częściowa szachulcowa. Taka kolej rzeczy pozwala sądzić, że kolejne kościoły, wznoszone z nietrwałego materiału, przez co łatwo ulegały zniszczeniu, były budowane w tym samym, uświęconym miejscu. Zapewne więc kościół Najświętszej Marii Panny i św. Jacka znany z 1609 i 1646 roku był po prostu kolejną materialną postacią świątyni, która w tym miejscu funkcjonowała w Babimoście od kilku stuleci.

Poznań, 24 stycznia 1646 r.

Jan Branecki oficjał poznański I archidiakon pszczeński zatwierdza zwiększenie uposażenia dla kościoła pw. Najświętszej Marii Panny w Babimostcie, dokonane przez kapelana tego kościoła – Jacka (Hiacynta) Klimowicza. W skład uposażenia weszły grunty, darowane lub zakupione, w latach 1633-1645.

Or.: Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, Parafia Rzymskokatolicka Babimost (Bomst), sygn. 501.

Cztery karty pergaminowe 200 × 290 mm, zszyte i oprawione w czerwony półskórek, z ozdobnymi tłoczeniami i tytułem „Augmentum erectionis ecclesiae B.M.V. in Babimost”. Na wewnętrznej stronie okładki informacje z XIX wieku zapisane ręką proboszcza.

In Nomine Domini amen. Ad perpetuam rei sempiternamque memoriam. Ioannes Branecki Archidiaconus Pszeuensis, scholasticus Varsaviensis, Serenissimi Rege Maiestatis secretarius, illustrissimi ac reverendissimi domini D. Andree de Szoldry Szoldrski Dei gratia episcopi Posnaniensis vicarius in spiritualibus et officialis Posnaniensis generalis. Universis et singulis quibus interest, vel interesse in futurum quomodolibet poterit, praesentium tenore significamus, et ad indubitatum notitiam deducimus, quomodo venerabilis Hiacinthus Klimowicz eclesiae seu oratorii tituli Beate Virginis Mariae extra oppidum Babimost capellanus exposuerit nobis, cum alias ipse adverteret eandem ecclesiam seu oratorium (ad quod canonicam obtinuit institutionem), ab annis circiter triginta tribus vel ultra in censibus qui vix ad florenos quadraginta polonicales ascendunt, erectionis fuisse se et esse, et perpenderet provisionem eam ex sui erectione pro capellanorum commoda sustentatione hac iniuria temporum minime sufficere posse, cupiens que eorundem meliorem conditionem videre, zelo pia devotionis ac cultus divini propagandi ductus, Deum que sibi Omnipotentem placabilem et misericordem Iudicem reddere desiderans, pro augmento eiusdem dotis et provisionis Deo famulantium, nonnullos fundos in agris, pratis et borris tam sucesionibus donationibus certorum benefactorum suorum, in se personam que suam devolutos, quae cere proprio labore parto atque acquisito comparatos, se conferre constituisse in animo. Et primo quidem medium mansum agri per famati Gregorium dictum Haiduk oppidanum Babimostensem, sibi iux depositiones testium coram officio advocatiali Babimostensi de anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo tertio feria sexta ante dominicam quadagesimalem Passionis, seu Iudica proxima recognitas donatum. Item partem agri per famatum Stanislaum Sirocki coram eodem officio feria sexta ante festum SS. Trinitatis anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo sexto ad eandem ecclesiam similiter sibi donati. Item aliam partem agri eodem actum die et anno per famatum Andream Lukuszek donate. Item

pratrum per se apud famatum Bartholomaeum Szpytek oppidanum ibidem pro marcis polonorum viginti tribus coram praefato officio advocatiali Babimostensis feria sexta ante dominicam secundam post festum Epiphaniae Domini anno millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo emptum. Item partem prati, quod Pułławie nuncupatur, in stagno domini (cum aqua) per se pro marcis octodecem de anno eodem millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio, feria sexta post festum Sanctae Margarethae proxima empti. Item hortum similiter per se a famato Bartolomeo Formanczyk in prout pro summa marcarum quadraginta octo polonorum numeri et monetae in quamlibet marcam quadraginta octo grossos polonorum computando comparatum, et feria tertia post festum Visitationis Beatissimae Virginis Mariae anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo quinto emptum. Item aliud pratrum pro summa marcarum quinquaginta quinque similium apud famatum Jacobum dictum Chlebus ibidem, feria secunda ante festum Sancti Martini episcopi et confessoris, anno etiam proxime praeterito millesimo sexcentesimo quadragesimo quinto emptum. Item certas partes agri, a religioso fratre patre Joanne in saeculo, benedicto in religione ordinis Cisterciensium conventus Bledzevensis, Szczepanik cognominato, pro summa quadringentorum florenorum anno millesimo sexcentesimo trigesimo nono, feria sexta post dominicam Iubilate proxima comparatas et emptas prout eorundem supranominatorum fundorum pratorum, et agrorum, hortorumque, donationes, dispositiones, resignationes, cessiones, devolutiones, et emptiones de actis Babimostensis transumptas nobis et officio nostro exhibuit, quas hic habere voluimus ac volumus pro expressis. Post quarum sic ut praemisum est exhibitionem et authenticam praesentationem idem venerabilis Hyacinthus Klimowicz exponens debita cum instantia supplicari nobis fecit, quatenus cessionem bonorum et iurium eorundem suprascriptorum in vim augmenti dotis ac provisionis suprafat (quam ex nunc coram nobis iudicio que nostro pure et simpliciter, zelo devotionis et intuitu Domini Dei duntaxat, nihil iam iuris tam quo ad directum dominium quo ad se, et pro sua dispositione, quam et quo ad utile etiam pro sibi sanguine iunctis successoribus quibus vis ad ea bona reservando, fecit) admittere, approbare, confirmare, ratificare, una que cum domo et horreis per ipsum pro meliori commodate capellanorum consistent, quorum usum et possessionem pacificam habuit, et ad praesens habet, immunitati ecclesiasticae adscribere, dictae que ecclesiae, seu oratorio, aut ministro eius capellano, sibi videlicet nunc, et aliis legitimis successoribus pro tempore et in futurum existentibus capellanis, adnectere et incorporare, et caetera pro rei exigentia statuere, ac ordinare authentice nostra ordinaria dignaremur. Nos vero officialis Posnaniensis, memoratus, qui in propaganda cultu divino intensus delectatur desiderii, votis praefati venerabilis Hyacinthi fundatoris salutaribus benigne annuentes, praetactam cessionem admittendum, a aprobandam, confirmandam, ratificandam, ad immunitatemque, ecclesiasticam bona praefata assumendam, et eidem adscribendam, ecclesiae que seu oratorio praenominato adnectendi, et incorporandum censuimus: prout quidem praemisoris pro die hodierna infrascripta literis cridae et vim citationis generalis contra omnes et singulos ex adverso, se aliquod ius et interesse ad dictam cessionem, aut aliis augmentum provisionis capellanorum, seu dotis ecclesiae habentes, vel se ex quacunque causa habere putan, debite per venerabilem Ciprianum presbyterum die dominica, quae erat tertia post festum Epiphaniae Domini, quae erat vigesima prima mensis et anni currentis ex ambona in ecclesia parochiali Babimostensi executis, nemineque in termino earundem comparens, nec praemissa quo vis modo impediens admisimus, approbavimus, confirmavimus, ratificavimus, assumpsimus, adscripsimus, anneximus, incorporavimus que, ipsumque venerabilem Hyacinthum Klimowicz ad eandem ecclesiam seu oratorium ante hac legitime institutum circa possessionem huiusce ecclesiae conservamus, auctoritate nobis hac in parte commissa in Dei nostre per praesentes decernentes quod pro eiusmodi fundis, agris, pratis, hortis, et caeteris bonis, eorumque omni actione etiam specialis ad forum ecclesiastici iudicis habeatur recursus. Et quoniam beneficium datur propter officium utque praedictus venerabilis

capellanus, et fundator devotionis suae speratos consequi possit ac valeat functus constituimus et ordinamus, quatenus vita functo (ut humanitas evenit), eodem venerabili Hyacintho successor eiusdem capellanus, quicumque pro tempore in futurum eiusdem ecclesiae seu oratorii legitimus possessor fuerit, pro anima eiusdem, nec non ipsi sanguine iunctorum singulis mensibus unum sacrum Requiem per collectas pro sacerdote praesta quae sumus et Deus veniae ac fidelium Deus nec non singulis quatuor anni temporibus, et die obitus eiusdem dum acciderit, etiam unum, pro anniversario, atque officium defunctorum cum laudibus recitet, absolvat, et celebret, per se vel alium, in quo conscientiam eiusdem obligat esse decernimus temporibus perpetuo duraturis. In quorum omnium et singulorum praemissorum fidem, et testimonium evidentius praesentes nostras literas per publicum et consistorii nostri notarium confectas manu nostra subscribi et sigillo communiri fecimus. Actum et datum Posnaniae die mercurii vigesima quarta mensis ianuarii anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo sexto. Praesentibus reverendis ac venerabilibus Paulo Iachowicz poenitentiaro, Matthaeo a Zgierz vicedecano, at Luca Zgierski vicario canonicali ecclesiae Cathedralis Posnaniensis, aliis que, et me Alberto Regulo SacraAuctoritate Apostolica publico ac causarum consistorii Posnaniensis notario testibus.

Podpisy:

Joannes Branecki archidiaconus Psczeviensis
officialis generalis Posnaniensis

Albertus Regulus Sancti Auctoritate Apostolica publico et causarum consistorii Posnaniensis notario.

Joanna Karczewska

NIEZNANY XVII-WIECZNY DOKUMENT DO DZIEJÓW BABIMOJSKICH KOŚCIOŁÓW

Streszczenie. Publikacja dotyczy przeszłości parafii i liczby kościołów w dawnym Babimoście. Publikowany dokument pochodzi z 1646 r. i pozwala poznać chronologię powstania i uposażenie babimojskiego kościoła pw. Najświętszej Marii Panny. Świątynia ta miała zapewne najdawniejszą genezę wśród babimojskich kościołów. Nie zachowała się w swej pierwotnej średniowiecznej postaci, ze względu na nietrwałość budulec, lecz w miejscu pierwotnej lokalizacji stawiano kolejny budynek kościoła.

Słowa kluczowe: Babimojszczyzna, historia kościoła, dyplomatyka.

UNKNOWN XVIITH CENTURY DOCUMENT OF THE HISTORY OF THE CHURCHES IN BABIMOST

Summary. The article concerns history of the parishes and churches in Babimost. I publish document from 1646 which get to know chronology of beginning of the Holy Mary's church and his property. This church was probably the oldest in Babimost. The Holy Mary church doesn't preserve in its mediaeval form. The original wooden church burnt couple times but after it was destroyed in the same place new church was built.

Keywords: Babimost area, history of church, diplomatics.